

Makale Gönderim Tarihi: 24.10.2022

Yayına Kabul Tarihi: 25.12.2022

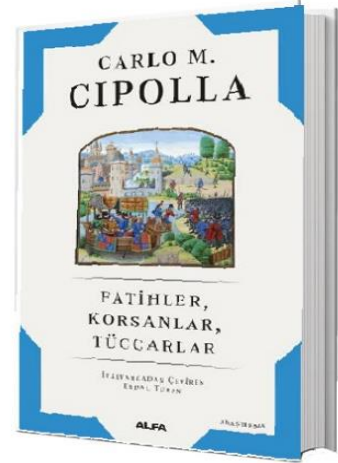
Kitap Değerlendirmesi

Fatihler, Korsanlar, Tüccarlar

C. Maria Cipolla, Alfa Yayınları, İstanbul 2021, ISBN: 978-625-449-099-6

Levent Gökçeoğlu*

Modern döneme kadar Avrupa tarihinin gelişim safhalarına göz attığımızda sömürge imparatorluklarının elde ettikleri kazançla büyük gelişme sağladıklarını görürüz. Özellikle Osmanlı Devleti'nin ilerlemesinin durmasıyla eş zamanlı olarak doğuya kaydırılan bu özellik Avrupa için yeni bir tutum olarak görülmemektedir. Kristof Kolomb'un Amerika seyahatiyle birlikte daha da yoğunlaşan sömürge hareketleri, henüz yarım asır sonra pek çok Avrupa devletine ciddi gelir kalemi olmuştur. 16. yüzyılın ikinci çeyreğinden başlayarak uluslararası piyasaya kaynak olan nakit bolluğunu yalnızca yağmalayarak değil, başta madencilik ve kıtalararası ticarete olmak üzere tüm faaliyetlerine yansıtan İspanya sömürge imparatorluğunu çağının en zengin ve organize teşekkülü noktasına getirmesi ilgi çekmektedir. Tüm bu gelişmelerin merkezinde yer alan paranın hikayesini iktisat tarihçisi İtalyan Carlo M. Cipolla "Fatihler, Korsanlar, Tüccarlar" eseri ile değerlendirmektedir. Dünyada siyasi tarihin uzun süreli hegemonyasının ardından gitgide önem verilen sosyokültürel tarih serüveninin önemli akademisyenlerinden olan Cipolla'nın bu eseri, tarihin sunduğu fırsatların birer şans olmadığı konusunda analizler içermesi bakımından yeni bir perspektif sunmaya hazırdır.

Carlo M. Cipolla tarihe, felsefeye, ekonomiye olan tutkusu ve mukayeseli çalışmaları ile bilinen İktisat Tarihi uzmanı bir akademisyendir. Doğduğu İtalya topraklarında önce siyasal bilimler, ardından ekonomi okumuş ve hem Fransa'da hem de İngiltere'de üst eğitimler almıştır. Henüz 26 yaşında iken ilk eserini yayımlamış (Studi di Storia della Moneta/ Para Tarihi Üzerine Çalışmalar, 1948), bir yıl sonra ise Sicilya'da ilk ekonomi tarihi derslerini vermeye başlamıştır. 1953 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin en prestijli burslarından olan Fulbright kapsamında öğrenim görmüştür. 1957 yılında misafir öğretim üyesi olarak başladığı Kaliforniya Üniversitesi'nden 1991 yılında emekli olarak İtalya'ya dönmüştür. 2000 yılında hastalığı nedeniyle İtalya'da

* Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Yüksek Lisans Öğrencisi, leventgokceoglu@outlook.com

hayata veda eden Cipolla, yıllarca Amerika'da çalışmasına rağmen yazdığı İtalyanca eserleri ve kitaplarında sıklıkla kullandığı mizahi dili ile bilinmektedir.

Eserin kaynakçasına dikkat çekmek gerekirse, alışlagelmiş bir bibliyografyadan ziyade Cipolla okuruna aktardığı bilgiler çerçevesinde konuların daha derinliklerine inmek için temel eserlerin yer aldığı bir liste sunmaktadır. Başlıca Artur Attman, Humberto Francisco Burzio, Kirti Narayan Chaudhuri, Antonio Domínguez Ortiz, Fernando Serrano Mangas, Antonio García-Baquero González ve Sir John Huxtable Elliott gibi pek çok meşhur ekonomi ve tarih profesörlerinin eserlerinden faydalanılmıştır.

Yazar, eserinde İspanya'nın Yeni Dünya'daki ilk adımlarının *konkistadorlar* öncülüğünde hırsızlık ve yağmalamalar ile başlamasından itibaren kronolojik şekilde 17. yüzyıl ticaretlerine kadar hikâyenin izini sürer. Bunu hem sayısal veriler ışığında hem de kendisinden önceki araştırmacıların üretimlerini inceleyerek ortaya koyar. Ticari kayıtların keşifler ve resmi kayıtlar ile denkleşmesi sonucunda ortaya çıkan müthiş tablo dönemin ticaret ağındaki İspanyol ağırlığını net bir şekilde açıklamaktadır.

Cipolla'ya göre İspanya'nın 1536 ile 1566 yılları arasında yaşadığı inanılmaz yükselişin temelinde 1519 sonrasında yapılan iki büyük girişim yatmaktadır. Birincisi; Hernan Cortes öncülüğünde Vera Cruz'a yapılan çıkartma ile Aztek İmparatorluğu'na karşı işgal hareketidir. Aztek başkentine yapılan saldırıda güçlü bir savunmayla karşılaşan Komutan Cortes, *Noche Triste* (Hüzünlü Gece) olarak bilinen yenilgiden yalnızca bir yıl sonra toparlanarak tekrar saldırır. Bu süreçte yaşanan temaslarda bulaşan hastalıklar ile Azteklerin sayısında da önemli derecede azalma görülür ve savaşlar neticesinde Tenochtitlan kentinin de düşmesiyle 13 Ağustos 1521'de Aztek İmparatorluğu yıkılır. Günümüz Meksika topraklarında kurulan *Nueva Espana* (Yeni İspanya) ise genel valilik statüsünde İspanya'ya bağlanır. İkinci büyük girişim ise 1531 senesinde Francisco Pizarro önderliğindeki Tumbes çıkarması ve İnka İmparatorluğu'nun işgalidir. 1532 Kasım'ında Cajamarca meydanında Atahualpa ordusunun mağlubiyeti ile başlayan savaşlar yaklaşık iki yıl sonunda İnka İmparatorluğu'nun yıkılması ile sona erer. Yerine kurulan Peru Valiliği de İspanya'ya bağlanarak topraklar genişletilir. Şunu unutmamak gerekir ki o dönemde mevzubahis valilik yalnızca adını aldığı Peru topraklarına değil, günümüz Bolivya, Şili, Venezuela, Paraguay, Kolombiya ve Ekvador sınırları dahil olmak üzere çevredeki irili ufaklı pek çok adaya da hükmetmektedir.

Yazar, incelemelerinde Cenovalı Amiral Kristof Kolomb'un keşifleri sırasında tuttuğu seyir defteri ile *konkistadorlar*ın kayıtları arasında da bir paralellik olduğunu tek bir sözcükle özetlemektedir: Altın. Buna göre İspanyollar da aynı şevkle hareket ederek çıkarmalar yapmış, hazinelerin varlıkları hakkında bilgi sahibi olabilmek için kendilerince her türlü fedakarlığı ve yerlilere karşı da çeşitli işkenceleri yapmaktan kaçınmamışlardır. Acımasızlık yalnızca yerel halka şiddetle sınırlı kalmamış, ince işlemeli altın eserler de tahrip edilmiş ve günümüzde büyük sanat değerleri olabilecek kıymetli eşyalar da eritilmiştir.

Cipolla, eserinin üçüncü bölüme kadar olan kısımda bahsettiklerinin aksine sonrasında İspanyolların hem anavatanlarına göndermek hem de kendileri kullanmak için yağmalanan hazinelerin elbet bir gün tükeneceği durumuna vurgu yapmıştır. Nitekim sömürge imparatorluğunun madencilik serüveni tam da bu kısımda başlar. Öyle

ki 1520'lerden beri Kuzeybatı Pasifik sahillerinde birkaç noksan gümüş yatağı ile uğraşmış olan İspanyolların 1545 yılı sonlarında Potosi, biraz sonrasında da Zacatecas kentindeki gümüş damarları keşfi, ilginin tamamıyla buraya aktarılmasına neden olmuş ve buraları Mexico kentine bağlayan yollarla transfer sağlanmıştır. Yazarın aktardığına göre 1554'te Tüccar Bartolome da Medina'nın cıva ve tuz kullanarak Zacatecas madenlerinde uyguladığı yeni ayrıştırma tekniği de maliyetleri düşürmüş, elde edilen gümüş oranını ve hatta kalitesini artırmıştır. Muhtemelen 1540 yılında Venedik'te İtalyan teknisyen Vannoccio Biringuccio'nun yayınladığı bilimsel inceleme raporlarında maden ve metali ayrıştırmadaki tespiti Medina'ya yol göstermiştir. İspanya'nın bulunduğu İber yarımadasındaki Almeden bölgesinde Roma döneminden beri aktif çalışan cıva madenleri de büyük avantaj sağlamıştır. Potosi yakınlarında keşfedilen tehlikeli bir madende yerlilerin zor şartlarda çalıştırılmasıyla elde edilen cıvalar da düşünüldüğünde 1573 yılı İspanya için 16. yüzyılın zirvesini teşkil etmektedir. Çıkarılan yasalar ile sömürge topraklarına üç kuşaktır Kastilya, Leon ve Navarra asıllılar hariç kimseye konaklama izni verilmemesi ve bu ilkenin sıkı denetlenmesi, varlıklardan ve ticaretten elde edilen kazancın İspanya tekelinde kalmasında belirleyici etken olmuştur. Ticareti hızlarıyla tanınan svelto isimli gemiler aracılığıyla yürütmüşlerdir. Yazarın aktarımında bu noktada dikkat çeken husus ise kazancın artmasıyla svelto gemilerinin savunma gemileri ile birleşerek konvoy oluşturmasıdır. Buradan hareketle 1561 yılında İspanya donanmasında kurulan *Carrera de las Indias* sisteminin temellerinin Güney Amerika ticareti esnasında atıldığını söylersek yanıltıcı olmaz. Cipolla'ya göre henüz sömürge topraklarındaki yerel halkın madeni paradan bihaber olduğu bir dönemden bahsediyor olmamız da yine İspanya'nın kazanç noktalarından birisidir. Zira kendi aralarında takas usulünü sürdüren yahut altın tozu, kakao çekirdeği ve pamuklu kumaş ile ödeme yapan yerliler açısından üretilen gümüşün bir kıymeti yoktur. Çoğunlukla anavatana gönderilen gümüş külçeleri darphanelerde basılmış ve kullanılmıştır. 1574-75 yıllarında Potosi darphanesinin kurulması işlemeye başlaması yavaş yavaş eşitliği sağlarken 17. yüzyıl sonlarında durum tam tersine dönerek büyük çoğunluk Amerika kıtasında kalmıştır. Tüm bu politikaları başarılı bir şekilde yürüten İspanya'nın ilk hatalı girişiminin, gümüşün çıkarıldığı topraklarda kalacağını hesap etmeden ticaretlerini merkantalist bir politika ile devam ettirmesi olarak ifade edebiliriz. Elde edilen gümüş külçelerinin hemen hepsiyle İspanya'ya tedarik edilen ithal ürünlerin ödenmesi bu bahsin temel dayanağıdır. Bu gümüş kaybının daha sonraları yarattığı ekonomik gerileme de hiç kuşkusuz İspanya Sömürge İmparatorluğu çöküşünün ana nedenlerinden birisidir. 1588-1593 İspanya meclisleri bu hadiseyi "Amerika'dan gelen ve gelmeye devam eden altın ve gümüş bolluğuyla krallıklarımız dünyanın en zengini olabilecek konumda iken en fakirleri olmak üzereler. Çünkü altın ve gümüşün düşmanımız olan ülkelere geçmesinde köprü görevini de biz gördük." beyanatı ile açıklıyor. Bu esnada kayıtlara bir eleştiri getirmek gerekirse, şahısların kayıt dışı kaçırdıkları gümüşlerin göz ardı edilmesi içeriden başka koşulların işlediğini de göstermektedir.

Yazara göre darphanelerde basılan paranın bu kadar yaygın olmasının bir nedeni de hafif ve basit bir sikke olmasıdır. Sekizlik Real olarak tanıtılan Güney Amerika'ya özgü bu ilk madeni paranın adı, günümüzde Meksika parasına adını veren Peso'dur. Biçim olarak çok da estetik durmayan bu paranın uluslararası ödemelerde kullanılması sirkülasyonunu şaşırtıcı derecede artırmıştır. 1550'li yıllarda İtalya, İngiltere ve Fransa

gibi ülkelere ulaşmışken 1970'lerde Kuzey Afrika'ya kadar gitmiştir. 17. yüzyıl sonlarında Rus tüccarlar da peso ödemelerini resmen kabul etmişlerdir. Finansal açıdan bakıldığında bir paranın değeri yokluğu ile ölçülürken peso ne kadar çok üretilirse o kadar çok talep görmeye devam etmiştir. Bu da dolaylı olarak, Avrupa ürünlerine ilginin olmadığı dış pazarlar için Avrupalıları bu bölgelerden mal satın alırken peso kullanmaya itiyordu. Bu süreçte peso tüm dünyada geçerli olan bir satın alma gücüne ulaşmıştır. Cenova'da 1589'da çıkarılan ekonomik kurallara göre hangi miktarda olursa olsun yabancı paranın iç piyasada dolaşımı yasaklanmış, ancak peso kullanımı tüm bu kanunların dışında tutularak ayrıcalık tanınmıştır. Floransa'da yayınlanan bir rapora göre de 16. asrın ortalarından itibaren Avrupa'ya yayılan gümüşün dağıtım kaynağı olarak Cenovalılar gösterilmiştir.

Eserin ince hacmine karşın konuya tüm verileri karşılaştırarak yaklaşması, tek odaklı bir anlatım yerine farklı coğrafyalar ve ticari koşullar içerisinde değerlendirerek aktarması değerini arttırmaktadır. Akademik tarafının ağır hissedilmediği ve okurken yapılan açıklamaların da tam yerinde olmasıyla eser hem kendi dilinde hem de çeviri anlamında net bir kaynak olarak bizlere sunulmaktadır. Üstelik içerisinde farklı kaynaklara yapılan atıflar ile bilinen yanlışların düzeltilmesi açısından da önemlidir. Bu türdeki eserler tarihe bakışta farklı bir perspektif kazandırarak gözden kaçan küçük detayların, tablonun daha net anlaşılmasında ne denli etkili olabileceğini gözler önüne sermektedir.